

Ahmet Necdet'in Şiirlerinde Tematik Açından Hep ve Hiç Kavramları Thematically “All and Nothing” Concepts in Ahmet Necdet's Poems

Betül ÖZTOPRAK*

Öz

1 Mart 1933 yılında İnegöl'de dünyaya gelen Ahmet Necdet Sözer, 1988 yılında Uludağ Üniversitesi'nden coğrafya profesörü olarak emekli olur. Yazmış olduğu şiirlerle birçok ödüle layık görülen Ahmet Necdet, 1977 yılında yayımlanan *Uzuneşek* başlıklı şiir kitabıyla edebiyat dünyasında yerini alır. Aynı zamanda şiir antolojileri de bulunan şairin, hem gelenekten hem modern şiirden hem de mitolojiden yararlandığı görülürken; şiirlerinde Doğu ve Batı kültürünü sentezlemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Ahmet Necdet'in şiirleri incelendiğinde şiirlerde, hep ve hiç kavramlarının sıklıkla kullanıldığı görülür. Şairin söz konusu kavramları, bu kavramlarla anlam ilişkisi bulunan ölüm/ölümsüzlük, son/sonsuzluk, varlık/yokluk temalarıyla bir ele aldığı ve aynı zamanda ab-ı hayat, Anka kuşu ve Nuh Tufanı gibi mitolojik unsurlardan da faydalanarak yorumladığı görülmektedir. Bu doğrultuda hep kavramını; ölümsüzlük, sonsuzluk, var olma, ab-ı hayat, Anka kuşu, hiç kavramını ise; ölüm, hiç kimse, sonluluk, yokluk, Nuh Tufanı ekseninde değerlendireceğimiz çalışmada amaç, söz konusu temalardan yola çıkarak şairin felsefe, tasavvuf, mitoloji vb. farklı disiplinlerden yararlanarak yorumladığı hep ve hiç kavramlarına bakış açısını ortaya koyabilmektir. Ayrıca beslendiği kaynakları da göz önüne alarak şairin şiir anlayışını tespit etmek, söz konusu kavramlara geleneğin devamı olarak mı baktığı ya da bir farklılık getirip getirmediğini ortaya koyabilmektir. Ahmet Necdet'in şiir anlayışı, hep ile hiç kavramlarına olan yaklaşımlar açısından araştırmacılara kaynaklık edecek olan çalışmada, metne dayalı yöntem kullanılmıştır. Şiirlerde hep ve hiç kavramlarının iç içe geçtiği, şairin ölüm ile birlikte “hiç”liğe karışırken, şiirleriyle “hep” yaşamayı amaçladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ahmet Necdet, şiir, hep, hiç, sonsuzluk, ölüm.

Abstract

Born on March 1, 1933 in İnegöl, Ahmet Necdet Sözer retired from Uludağ University as a Geography professor in 1988. Ahmet Necdet, who was thought worthy of many awards with his poems, took his place in the world of literature with his 1977 published poetry book entitled *Uzuneşek*. It is understood that while trying to synthesize eastern and western cultures in his poems, the poet with poetry anthologies benefited from both tradition, modern poetry, and mythology. When his poems are examined, it is seen that the concepts of “always and nothing” are frequently used in poems. The poet deals with the aforementioned concepts together with the themes of death/immortality, finite/eternity, exist/absence, which have a meaningful relation between all and nothing, at the same time, it is seen that he interpreted by making use of mythological elements such as elixir, phoenix, Noah's flood. In this direction, the aim of this study, which we will evaluate the concept of “nothing” under the headings of death, no one, absence, finite, Noah's flood and the concept of “always” as immortality, to exist, elixir, phoenix, eternity, is to reveal the poet's point of view on all and nothing concepts which he interpreted by using different

* Dr. Öğr. Üyesi. Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: betuloz@karatekin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0630-8239

disciplines of philosophy, mysticism, mythology, based on the aforementioned concepts and by taking the sources he feeds on into account to determine the poet's understanding of poetry, and to reveal whether he looks at the concepts in question as a continuation of the tradition or whether it brings a difference. The study will serve as a resource for researchers in terms of Ahmet Necdet's understanding of poetry, approach that are all against nothing. Text-oriented method is used in the study. That the concepts of "always and nothing" are intertwined in the poems has been determined and it has been seen that while vanishing with death into "nothing", the poet always aims to live with his poems.

Keywords: Ahmet Necdet, poetry, all, nothing, eternity, death.

Giriş

Ahmet Necdet (Sözer), 1992 yılında yayımlanan *İnegöl Hey İnegöl* başlıklı şiir kitabında hayat hikâyesine yer verir. 1 Mart 1933 tarihinde İnegöl'de dünyaya geldiğini ifade eden şair, Cuma mahallesinde, hüznü yüklü bir evde anneannesinden Hazret-i Ali'yi- Zülfikar'ı, Issız Ada'yı- Robinsan'u-Cuma'yı öğrenir. Şair, ilkokulu İnegöl'de bitirir. Küçük yaşta, annesini kaybeder. Törenlerde şiirler okuyan Ahmet Necdet, şiir okumaya da şiir yazmaya da İnegöl'de başlar. Sadece şiir yazmayı değil; eski yazıyı, dinî bilgileri, oyun oynamayı, yüzmeyi, bisiklete binmeyi, güreş tutmayı, dostlukları vb. hususları da İnegöl'de öğrenir. İpekböceği yetiştiren babasına yardım eden Ahmet Necdet, babaannesinin şefkatli ellerinde ipekböcekleriyle iç içe büyür. Ekmeğin, şekerin ve gazın vesikaya bağlandığı savaş günlerinde Ahmet Necdet ve ailesi de, yokluklarla mücadele eder. Şair, eski günlerden geriye çimento ve betonun kaldığını, egzoz gazının dumanı ve motor gürültülerinin çocukluğunda bulunan güzellikleri sildiğini dile getirdiği sitemleriyle şiirine son verir (Ahmet Necdet, 1988, ss. 105-119). Söz konusu şiirden de anlaşıldığı gibi şair, doğup büyüdüğü İnegöl'e içten bağlıdır. Onun için de Ahmet Necdet'in sadece bu şiirinde değil, diğer şiirlerinde de İnegöl önemli bir mekân olarak yer almaktadır.

Ahmet Necdet'in şiirlerinde, İnegöl kadar diğer yer isimleri de yadsınamayacak kadar fazladır. Bu durumu da şairin, 1954 yılında coğrafya bölümünden mezun olup coğrafya öğretmeni olarak görev yapmasına ve daha sonra eğitimine devam ederek yine söz konusu alanda öğretim üyesi olarak çalışmasına (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sozer-ahmet-necdet>, Erişim Tarihi: 27.03.2022.) bağlayabiliriz. Özellikle Muğla (Bodrum) başta olmak üzere birçok şehir (İnegöl, İstanbul, İzmir, Aydın, Bursa vd.) şiirlerde çoğu zaman eski isimleriyle ve mitolojik anlatımlarla birlikte anılmaktadır. En fazla aşk, hüznü, ayrılık, yalnızlık, ölüm temalarının ele alındığı şiirlerinde şair; divan şiiri, halk şiiri, tasavvufi şiir, modern şiir unsurlarından gerek dış yapıyı gerekse iç yapıyı oluştururken yararlanmışır. Şiirlerinde geleneksel nazım şekillerini modern öğelerle birleştiren Ahmet Necdet'in, dilde kırılmalara giderek imgelere ve sapmalara da fazlasıyla yer verdiği görülmektedir. Böylece şairin ikinci yeni şiir anlayışından da etkilendiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda hem Doğu hem de Batı mitolojisi Ahmet Necdet'in beslendiği kaynaklardandır.

Ahmet Necdet, geleneğe dayanarak yenilik yolunda ilerler. Yani şair kendinden önce yazılan şiirleri, şiire dair görüşleri reddederek değil onlardan faydalanarak yeni bir şiir ortaya koymaya çalışır. "-Şarabın eskisi, şiirin yenisi." (Ahmet Necdet, 1988, s. 7) diyen Ahmet Necdet yenilik taraftarı olmuş, eskiye körü körüne bağlı kalma, eskiyi taklit etme yoluna sapmamıştır. Yazdığı deneme ve inceleme yazılarında, yaptığı söyleşilerde de sık sık geleneğin öneminden bahseden Ahmet Necdet, bu konuda Nâzım Hikmet'in ifadesini kendine yakın bulur ve şöyle der: "Nâzım'ın, kişisel deneyimlerinden yola çıkarak ortaya koyduğu ilke, bizce en sağlıklı olanıdır: şair, geleneği 'bir sıçrama tahtası olarak kullanacaktır, ayaklarına pranga yapmayacaktır.' Yolun doğrusu budur" (Ahmet Necdet, 2003, s. 72-73).

Ahmet Necdet şiirlerine emek vermiş, titizlikle üzerinde çalışmış bazen de yıllarca tamamlayamadığı şiirleri olmuştur. "-Biçim mi daha önemlidir şiirde, öz mü? Önemli olan şiirin kendisidir." (Ahmet Necdet, 1988, s. 7) ifadesinden de anladığımız gibi şair, sadece biçimi ya da muhtevayı değil şiiri bir bütün olarak önemsemiştir. Kısaca Yunus Emre'nin, Mevlana'nın, Nedim'in, Sultan Veled'in, Nâzım Hikmet'in, Yahya Kemal'in, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Ahmet Haşim'in, Orhan Veli Kanık'ın, Cemal Süreya'nın, Turgut Uyar'ın, Paul Celan'ın vd. şairlerin şiirlerine göndermelerde bulunan ve onlardan etkilenen Ahmet Necdet'in, farklı şiir anlayışlarını başarılı bir şekilde sentezlediğini söyleyebiliriz. Ahmet Necdet'in şiir anlayışı üzerine bugüne kadar ulaşabildiğimiz kadarıyla Sibel

Bulut'un (Bulut, 2022) hazırlamış olduğu çalışma dışında detaylı bir inceleme yapılmamıştır. Sibel Bulut ise, şairin şiirlerini içerik, biçim, dil ve üslup açısından ele almış, şiirlerde yer alan hep, hiç, hiçkimse, sonsuzluk vb. ifadelerin anahtar kelimeler olduğunu vurgulamış fakat söz konusu kavramlara açıklık getirmeden ("Sonsuzluk Sonesi" ve "Kün" başlıklı şiirler dışında) yer vermiştir. Çalışmamızda ise, şiirlerde ön plana çıkan ve sıklıkla üzerinde durulan "hep" ve "hiç" kavramları tematik açıdan ele alınmış, farklı disiplinlerde yer alan görüşlere değinilmiş ve söz konusu kavramlar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Sözer, "hep" kavramını kavramın içinde barındırmış olduğu ölümsüzlük, sonsuzluk, var olmak temalarıyla bir arada ele alırken; "hiç" kavramını ise benzer şekilde, ölüm, yokluk ve son temalarıyla ele alır. Bu doğrultuda çalışmada ilk önce ölüm/yokluk/son ve ölümsüzlük/sonsuzluk/var olma temaları incelenmiş, şairin söz konusu temalarda ve kullanmış olduğu mitolojik unsurlarda (Nuh Tufanı, Anka kuşu, ab-ı hayat) hep ve hiç kavramlarına hangi bakış açısıyla yer verdiği değerlendirilmiştir. Ardından da hep ve hiç kavramlarının yer aldığı ve çoğu zaman iç içe geçtiği şiirleri üzerinde durulmuştur. Şairin söz konusu temalara yer verirken felsefe, tasavvuf, mitoloji vb. farklı disiplinlerden yararlandığı, şiirlerde ölümden ölümsüzlüğe, "hiç"ten "hep"e ulaşılarak tıpkı Nuh Tufanı'nda karşımıza çıktığı gibi sondan sonsuzluğa geçildiği, her şey bitti denildiği an Anka kuşu misali küllerinden yeniden doğulduğu görülmektedir.

Ölüm/Yokluk/Son

Ölüm, canlıların kaçınılmaz sonudur. Onun için de ölüm, insanlık var olduğundan bu yana sürekli sorgulanmaktadır. Kimi bu sonu sorgulamadan kabul etmiş, kimi Abdülhak Hâmid Tarhan'da da gördüğümüz gibi ölüm gerçeğini adil bulmamış ve bu durumu sürekli sorgulamış, kimi de tasavvuf anlayışında olduğu gibi gaflet uykusunda olduğuna inanılan bu dünyadan bir an önce göçüp yani uykudan uyanıp ebedî hayata (ahiret hayatı) geçmeyi beklemiş, kimi de kaybettikleri sevdiklerine kavuşabilme umudu ve isteği ile tıpkı Ziya Osman Saba'da da olduğu gibi ölümü beklemiştir. Hayati Hökekleli, ölüm karşısındaki tutumumuzu şöyle ifade eder:

Ölüm kimileri için bedensel yaşamın sona ermesi ve yeni bir yaşama, başka bir dünyaya geçiştir. Kimileri daha önce ölmüş sevilen bir kişiye kavuşma, onunla yeniden birleşme inancını dile getirmektedir. Bu her iki anlayışta da ölüm daha iyi bir varoluş durumuna geçiş olarak görülmektedir ve daha çok dinî inançlara bağlı bir düşünce şeklidir. Buna karşılık ölümü bir son, hiçlik, yok oluş, kişiliğin sona ermesi olarak görenler de vardır. Böyleleri için ölüm, yaşamı ve ilişkileri kesen, bozan, sona erdiren bir 'düşman', 'zalim bir efendi' anlamına gelmektedir (Hökekleli, 2008, s. 25).

Böylece insanların ölüm karşısında verdiği tepkiler farklı olmuş, kimi ölümü Allah'a kavuşma, huzuru, mutluluğu bulabileceği, sevdikleri ile tekrar bir araya gelebileceği bir hayata geçiş olarak görürken, bazıları da ölümü çok sevdikleri dünya hayatından onları koparan ve onları hiçliğe sürükleyen acımasız bir son olarak görmektedir ki Ahmet Necdet için de ölüm, bir sonu ve "hiç" olmayı ifade etmektedir.

Bir bilinmezi içeren ölüm başta dinî kaynaklar olmak üzere felsefenin, sosyolojinin, psikolojinin, edebiyatın da temel konularından biri olmuştur. Ölüm anı ve ölümden sonrası hayat hep merak edilmiş, sorgulanmış, inançlar ve kutsal kabul edilen değerler ışığında ölüm ve ölüm sonrasına açıklık getirilmiştir. Ölüm deneyimlemenin mümkün olmadığı, sonrasının bilinmediği bir muamma olduğu için Fransız filozof Emmanuel Levinas'ın (1906-1995) da dediği gibi ölüm verisi olmayan bir soru işaretidir (Levinas, 2021, s. 17). Ölüm anı ve ölümden sonrası bir bilinmezliktir. Belki de bu yüzden insanoğlunun korktuğu ve o anı düşünmek istemediği fakat sorgulamaktan kaçamadığı bir gerçektir. Fransız yazar Maurice Blanchot (1907-2003) ölüme, bizi alışkanlıklarımızdan alıkoyan veya bizi dehşete düşüren bir durum olarak yaklaştığımızı söyler (Blanchot, 2000, s. 20). Ölüm, kaçınılmaz bir son olduğuna göre insanlar bu sonu ya kabullenmiş ve o ana kendini hazırlamış ya da bu gerçeği yok sayarak yaşamlarına sanki hiç ölmeyecekmiş gibi devam etmiş ve ölüm anı yaklaştıkça Maurice Blanchot'un da dediği gibi dehşete düşmüşlerdir. Ölüm, ileriki yaşlar için beklenilmiş, çocuklara ve gençlere yakıştırılmamıştır. Fakat

Maurice Blanchot'un da belirttiği gibi ölümün yaşı yoktur. Canlılık vasfı taşıyan her varlık, ölmek için yeteri kadar yaşlıdır (Blanchot, 2000, s. 121).

Ölüm gerçeğini istemeden de olsa kabullenen insanoğlu, öldüğünde bedeninin günden güne çürümesiyle birlikte yok olmaya karşı çıkmış, doğrudan değil belki de ama dolaylı olarak ölümsüz kalabilmenin peşinde olmuştur. Onun için de ölüm ve ölümsüzlük âdeta birbirini tamamlayan bir bütün olmuş, iç içe geçmiş, ölüm ile yok olup hiçliğe karışan beden karşısında ruhun ölümsüzlüğüne sığınmıştır. Emmanuel Levinas, ölümü sadece bir yok olmaya indirgemez. Ona göre "ölüm, zamanın kesintisiz akışı içerisinde bir varlığın süresinin bitmesidir, sonudur" (Levinas, 2021, s. 38). Yani ölüm, sonsuz olan zamanda varlığın bir sonudur. "Yok olma olarak ölüm ora(da) olmayı belirler. Doğumdan önce ve ölümden sonra sonsuza kadar uzanır gibi gözükken bir zamana gönderme yapar" (Levinas, 2021, s. 61). Bedenin yok olması fakat ruhun ölümsüzlüğü de diyebiliriz buna ki Levinas'ın "sonlu olanın içinde sonsuzluk" (Levinas, 2021, 119) ifadesini hem bedenin sonlu fakat ruhun sonsuzluğu hem de varlığın sonlu fakat zamanın sonsuzluğuna bağlamak sanırım yanlış olmayacaktır.

Edebiyatın en temel konularından biri de ölümdür. Ahmet Necdet'in şiirlerinde olduğu gibi edebiyatta da ölüm teması, geçmişten günümüze devam eden ve sıklıkla ele alınan temalardandır. Salim Çonoğlu mutasavvıfların düşüncesine göre, beden ölümlü ama ruhun ölümsüz olduğunu dile getirir. Ölümün bir düğün gecesi ya da aşığın maşuğuna kavuşması olarak görülmesi ve bedenin ölümüyle ruhun, ebedî huzuruna kavuşmasıyla divan şairlerinin ölüm düşüncesine korkuyla değil katlanılabilir, sempatik ve munis bir düşünceyle yaklaşmış olduklarını söyler (Çonoğlu, 2007, s. 20).

Tanzimat dönemine kadar pek de sorgulanmayan dinî düşünceler ve ölüm mefhumu Şinasi ile birlikte aklın ön plana geçmesiyle sorgulanabilir bir hale gelmiş, sorgulamaların sonucu çoğunlukla Allah'a olan teslimiyetle sonuçlanmıştır. Servet-i Fünûn şairlerinin ise, yaşamış oldukları kayıplar, toplumla uyşamama, yönetim anlayışından memnuniyetsizlik ve Batı'ya olan hayranlık sonucu dinî boşluğa düştükleri şiirlerinden anlaşılmaktadır. Nuri Tarhan, divan şiirinde ölüm fikrinin basmakalıp ifadelerle ve derin bir teslimiyet edasıyla ele alındığını, halk şiirinde ise, genel olarak bugünün düşüncesine uyacak bir ölüm fikrinin olmadığını, Yunus Emre gibi mutasavvıf şairlerde ise, ölüm mefhumunun anlatılış tarzının dinî olduğunu belirterek şöyle devam eder:

... yeni şiirimizde ölüm pek tabii karşılanmak gereken bir olaydır. Öyle –bugün artık tebessümüz okunamayan- Hamidane isyanlar, manasız feryatlar, kafa tutmalar, yahut Recaizadevari iç çekmeler, hüznülmeler günümüz şiirinde yer bulamaz. Genç şairlerimiz ölümü en gerçekçi şekilde, yani sessiz, sade, olağan telakki ve kabul ediyorlar. Şüphesiz istisnalar da yok değil. Ama umumiyetle ölüm artık şiirimizde korkunç, gayritabii, şiddetle elem duyulacak bir olay olmaktan çıkmıştır. Bunda, yaşanan hayat icaplarının tabiatile büyük tesirleri var. İki cihan savaşı, denilebilir ki ölüm'ü hayli aleladeleştirmiş ve harp nesilleri ölümü âdeta benimsemişlerdir (Tarhan, 1950, s. 7).

Secaattin Tural ise, Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde yer alan ölüm temasını 1970 yılına kadar olan eserler bağlamında ele almış ve şöyle bir kaniya varmıştır:

Kimi şairlerimiz ölümün mahiyeti hakkında Tanrı'yı sorgulamaya giderken, kimileri de ölümü tamamen bir teslimiyet duygusuyla kabul etmişlerdir. Buna bir de yaşama sevincinin verdiği dünyaya bağlılık neticesinde ölümün kabullenilmek istenilmemesi de eklendiğinde, bu dönem şiirimizde ölüm ve ahirete karşı farklı bakış açılarının hâkim olduğunu söyleyebiliriz (Tural, 2003, s. 518).

Ahmet Necdet de ölüm temasına uzak durmamış, ölümü sorgulamadan, ölümden sonrasına değinmeden (ahiret hayat gibi), onu bir bitiş, bir son, hiçlik olarak ele almıştır. Yeri geldiğinde divan şiirinin mazmunlarını kullanmış, yer yer mutasavvıf şairlere göndermelerde bulunmuş olsa da şair, ölümü ve ölümsüzlüğü dinî bir boyutta değil daha çok beşeri bir mahiyette ele almıştır. Örneğin; "Ölüm ve Şair"

başlıklı şiirinde şairin hayata ve ölüme karşı karamsar bakışını görmekteyiz. Şair hayatı, boş bir ambara benzetir ve bu ambarın içi tıkabasa ölüm doludur. Söz konusu ambarın içinde yer alan şair de ölümlüdür. Madem şair ölümlüdür, o zaman şiiri neye yaramaktadır?

*Ne mâsum / ne günahkâr,
İsrafil sûr çalanda,
Ölüm başa gelende
Her şair şiir-mezar! (Ahmet Necdet, 2004, s. 180)*

Yani masum da olsa günahkâr da olsa şairin sonu ölümdür. Sadece şair değil şiiri de ölüme mahkûmdur. 2001 yılında yayınlanan *Aşk Ey* başlıklı şiir kitabında yer alan söz konusu şiirde şair, diğer şiirlerinin aksine, şiiri de ölümlü görmektedir. Oysaki şairi ölümsüz kılacak olan şiirleridir. Fakat bahsi geçen şiirde şair için yaşam anlamını yitirmiş, her şey ölüme ve yok olmaya mahkûm edilmiştir. Yine söz konusu şiir kitabında şair “Ölüm ve Başkaları” isimli şiirinde, insanın ölümlülüğünü vurgular. İnsan doğar, büyür ve zamanı geldiğinde ölür. Ölünce hiçkimsedir ve bir hiçliğe gömülür. Fakat insan hiçliği çoğu zaman her şey sanarak hep ile hiçin sarkacında sallanır:

*İnsan bu: Doğar / büyür / saat çaldı mı ölür
Ölünce hiçkimsedir / bir hiçliğe gömülür (Ahmet Necdet, 2004, s. 181)*

Şiirde insanın yaşarken “hep” olması, ölümün “hiç”e açılması, ölen insanın hiçkimse olup bir hiçliğe gömülmesi, hiçliği de her şey sanan insanın hep ile hiç arasında gidip gelmesi varoluşçu düşünceyi içerir. Ahmet Necdet, Tansu Bele ile yapmış olduğu söyleşide şiirini besleyen temel düşüncenin varlık ile yokluk veya hep ile hiç arasındaki gelgitlerden kaynaklandığını belirtir ve bunu varoluşçuluk felsefesi veya öğretisi ile ilişkilendirir. En çok da Sartre’ın varoluşçu öğretisinden beslendiğini söyler. “Kün”, “Yaşam Ey”, “Ölüm ve Başkaları” isimli şiirlerinin de bu felsefi düşünceyi yansıttığını belirtir. Sartre’a göre yaşamaya ve ölmeye mahkûm edilmiş olan insan, yaşamış olduğu “saçma”yı kendini özgürce kurma deneyleri ile aşabilir der. Ayrıca tasavvufa uzak durmadığını fakat ona öykünmeden, yaslanmadan kimsenin yazmadığı bir şiirin kapısını zorladığını da dile getirir (Ahmet Necdet, 2003, s. 200-201). Görüldüğü gibi şair, varoluşçuluk felsefesinden etkilenmiştir. Şiirde de karamsar olan şair, insanların hayat yolunun sonunda hiçkimse olacağı ve her şeyin hiçe çıkacağı görüşüne sahiptir. Bedia Akarsu varoluş felsefesi için şu ifadeleri kullanır:

İnsan, varoluşu, sonluluğu, zamana bağlı oluşu ve tarihselliği içinde, yeni bir düşünme tutumu ile ele alınır; özellikle insan varoluşunun anlamı söz konusudur. Varoluşçuluk dünyada bulunan insan varoluşundan kalkarak onu kendine yabancılaşmadan kurtarmayı ister; özgürlüğü içinde insanın varoluşu ve insanın kendini gerçekleştirme söz konusudur (Akarsu, 2015, s. 191).

İnsan hayata geldiği andan itibaren varılmaya başlar ve yapmış olduğu seçimleriyle kendini var eder. Vedat Çelebi, insanın eylemlerinde özgür olduğunu, eylemlerinin sorumluluğunu yüklediğini ve bu sorumluluğun sıkıntıyı da beraberinde getirdiğini söyler. Çünkü insanlar yapmış oldukları seçimleriyle hem kendini hem de bütün insanlığı seçerler (Çelebi, 2014, s. 72). Yani varoluşçu bir düşüncede insan kendini var edebilmek için yapmış olduğu hür seçimlerinde sadece kendi sorumluluğunu değil tüm insanlığın sorumluluğunu yüklenir ki bu da insanları bunaltıya sokar.

Ahmet Bozkurt, varoluşçu düşüncede kaygı, saçma, özgürlük, hiçlik, yabancılaşmanın önemini şu ifadeleriyle dile getirmektedir: “Varoluşçu düşüncenin filozofları arasında pek çok fark olmasına rağmen, temelde kaygı, saçma, özgürlük, hiçlik, yabancılaşma gibi bir dizi düşüncenin ortak içeriminde bir araya gelebildikleri bir yapı mevcuttur” (Bozkurt, 2012, s. 24). Heidegger ve Sartre’de insanın dünyaya terk edilmiş olmasının temel nedeninin Tanrı’nın yokluğu olduğunu söyleyen Bozkurt, desteksiz ve yardımsız

bir şekilde dünyada varolan insanda terkedilmişlik duygusunun gerçekte olumsuz bir durum olmadığını belirtir ve şöyle devam eder: “Sartre için etik bir otoritenin yokluğu, kişiye yazgısını belirleme özgürlüğü tanır. Bu nedenle terkedilmişliği insanı bekleyen, el değmemiş bir gelecek düşüncesi ile ilişkilendirir” (Bozkurt, 2012, s. 25). Sartre'ye göre insanlar doğumundan sorumlu değildir. Dünyanın içine bırakılmışlardır. Tek başına ve yardımsız olarak sorumluluğunu taşıdığı dünyanın içinde yer alırlar. Sartre, özgür olmaya mahkûm olan insanın dünyanın tüm ağırlığını omuzlarında taşıdığını, dünyadan ve kendinden sorumlu olduğunu dile getirir. Bu sorumluluk bunaltıcıdır. Başına gelen her şey, kendisi aracılığıyla geldiği için insan bunlara üzülemez, isyan edemez (Sartre, 2022, s. 652-655).

İsmail Çetişli de varoluşçulara göre insanın bunaltıda olma sebebini şöyle açıklar: İnsan, kendi arzusu dışında dünyaya gelmiştir. Bu dünyada Tanrısız, yardımcısız ve yalnız bırakılmıştır. Kendi kendini yaratmak için seçme hürriyetine sahiptir ve bundan doğan sorumluluklar sonucunda insan sürekli bir bunalımdadır. Çünkü hiçbir olumsuzluktan şikâyet etme hakkı yoktur. Bu olumsuzluklar onun hür seçimleri sonucunda oluşmuştur. Onun için de herhangi bir mazerete sığınamaz. Varoluşun sonu da sonsuzluğa değil hiçliğe, saçmalığa açıktır. Dine bağlı varoluşçularda ise, varoluşun sonu hiçliğe değil Allah'a ulaşır. Onun için de ümitlidirler. Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger, Jean Paul Sartre vd. filozof-yazarlar ise Tanrı'ya, tarihe, geçmişe, geleceğe inanmazlar. Bütün kurtuluş ümitlerine şüpheyle bakarlar. İnsanı bunalım içinde görürler. Hayatın sonu onlara göre, hiçliğe açıktır (Çetişli, 2010, s. 146-147). Ahmet Necdet de en çok Sartre'den (1905-1980) etkilendiğini dile getirdiği için varoluşçu düşünceyi içeren şiirlerinde karamsarlık ve hiçe açılım söz konusudur.

Levinas, ruhun ölümsüzlüğüne ve Tanrı'nın varlığına inanmanın ya da böyle davranmanın her türlü bilgiye karşı akılcı bir umut olduğunu ve umudun da bir önbilgi, hayatta daha fazla kalabilmek için bir arzu ibaret olduğunu söyler (Levinas, 2021, s. 73). Levinas, Aristoteles ve Hegel'de ölümün yokluk olduğunu fakat bütün sonlar gibi aynı zamanda bu yokluğun da bir başlangıç olduğunu, varlığın döngüsel olarak kendi varlığını sürdürdüğünü, bozuşmanın doğmaya, doğmanın da bozuşmaya karşılık geldiğini belirterek (Levinas, 2021, s. 97) hiçlik düşüncesinin yanlış bir düşünce olduğunu ve ölümün hiçlikle aynı şey olmadığını söyler. Böylece insan onun düşüncesine göre, ölmeye zorunlu bir varlık değildir (Levinas, 2021, s. 63).

Ahmet Necdet, ruhun ölümsüzlüğünden açıkça söz etmese de ölümü bir bitiş, son olarak görmesine rağmen ölümden sonrasını sonsuzluk olarak ifade etmektedir. Örneğin; Cemal Süreya'dan bahsettiği “Cemal'di Dünya Adı” başlıklı şiirinde Cemal Süreya'nın artık bittiğini ve sonsuzluğa gittiğini söyler:

*Cemal'di dünya adı/ “Üvercinka”yla geldi
Kırlangıç kanadıyla bir sonsuzluğa gitti (Ahmet Necdet, 1988, s. 61)*

Ahmet Necdet, Cemal Süreya'nın “Üvercinka” ve “Kehanet 1985” başlıklı şiirlerine de gönderme yaparak güvercin kanadıyla dünyaya gelen şairin, kırlangıç kanadıyla sonsuzluğa gittiğini söyler. Yani ölüm sonrası, şair için sonsuzluktur. Yine benzer bir şekilde hayatından bahsettiği “İnegöl Hey İnegöl” başlıklı şiirinde şair, çocukluğunun en güzel günlerinde öksüz kaldığını, annesinin sessiz sakın bir çınarın gölgesinde sonsuzluğa uçtuğunu dile getirir:

*Ve en güzel günlerinde çocukluğumun
Sonsuzluğa uçtu güzel annem
Sessiz sakın bir çınarın gölgesinde (Ahmet Necdet, 1988, s. 108)*

Ölüm ile birlikte sonsuzluğa yol alma düşüncesi şairin “Mum Yandı / Zaman Yandı” başlıklı şiirinde de yer almaktadır. Şair, Özdemir Asaf'ı anarak diye belirttiği şiirinde ölümü, mum misali bedenini eriyip gitmesi ve sonsuzu kuşanmasıyla anlatmaktadır:

*Hep sonrasız'a kandı
Bendeki eğreti ten,
De bana: niçin, neden
Yokluğu varlık sandı?* (Ahmet Necdet, 2004, s. 171)

Yaşarken var olan beden, ölüm ile birlikte mum misali eriyip gidecek ve yok olacaktır. Beden öldükten sonra için de hep sonrasıza kanmış olsa da aslında sonu yokluktur. Yani beden yokluğu, varlık sanmaktadır. Fakat insan, sonsuzluğu kuşanmış olur. O zaman eğer beden sonrasız ise, sonsuz olan ruhtur diyebiliriz sanırım.

Hayati Hökelekli, ölüme verilen anlamı etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak Allah'a olan inanç ve dinî görevlerini yerine getirmedeki kuvvet derecesi üzerinde durur. İnançlı insanlar için ölüm daha çok 'sonsuz bir hayatın başlangıcı' olurken, şüpheci ve inançsız insanlar için ölüm bir 'yokluk ve hiçlik'ten ibarettir (Hökelekli, 2008, s. 139). Ahmet Necdet'in şiirlerinde ölüm sonsuza gidiş olsa da bu sonsuzluk dinî inançlar bağlamında ele alınmaz.

Varoluşçu felsefenin önemli düşünürlerinden biri olan ve Ahmet Necdet'in de kendisinden etkilendiğini belirttiği Alman filozof Martin Heidegger(1889-1976) Dasein'i, var olunan andan itibaren devralınan bir var olma minvali olarak ifade eder (Yılmaz, 2020, s. 379). Dasein, varolan olarak var olduğu müddetçe, kendi "tamlığı"na asla erişemeyecek, bu tamlığa ise, dünya içinde varolmanın kaybına uğranıldığı anda yani ölümle kavuşulacaktır (Yılmaz, 2020, s. 368). Kaan H. Ökten, Heidegger'in görüşleri için şöyle der:

Var olduğu müddetçe Dasein, 'henüz olmamışlık' içinde olduğundan (yani şunu olabilir / olmayabilir, şu başına gelebilir / gelmeyebilir vs.) daima bir muallaktır. Söz konusu muallakta oluşun başında da bizatihi Dasein'in 'son'u gelmektedir. Dünya -içinde var-olmanın sonuna ölüm denmektedir. Var olma imkânına dâhil olan (dolayısıyla da varoluşa ait olan) bu son, Dasein'in olanaklı tümlüğünü sınırlandırıp belirlemektedir (Ökten, 2004, s. 125).

Dasein yani var olma, ölüm ile birlikte bir yandan tamlığa erişirken aynı zamanda dünya içinde var olmayı da kaybetmiş olur. Erdal Yılmaz, bu konu hakkında şöyle der:

Dasein ölümle birlikte dünyada varolan olarak varlığını kaybetse bile dünyayla ilişkisi devam ediyor... Ne zamana kadar devam ettiriyor? Mesela Heidegger, ölüp gitmesine rağmen hâlâ onu konuşuyoruz. O, bu dünyada olmağını geride bırakmıştır ama bu durumda da bizimle yine bir ilişki içindedir. Biz kendi dünyamızdan hareketle Heidegger'le ilişkilenebiliriz. İşte dünya tam da böyle bir şey. Tam da bu ilişkisellikten dolayı Heideggerci anlamda bir dünyadan bahsediyoruz (Yılmaz, 2020, s. 370).

Yani insanın ölümle birlikte varolma süreci hem tamamlanır hem de sona ererken dünya ile olan bağı onu anan son kişi kalana kadar aslında devam eder. Tam olarak var olmasa da aslında tam olarak da yok olmamış olur. Tıpkı sanatkarların, yazarların, şairlerin vb. ölüm ile birlikte bedenlerinin yok oluşu ve bu dünyada var olma yetilerini kaybetmelerine rağmen eserleriyle yaşamaya devam etmeleri gibi. Eserleriyle var olmaya devam etme konusunda Salim Çonoğlu, şu ifadeleri kullanmaktadır:

... ruhun yaşaması ama bedenin çürüyecek olması, kişinin aradığı iç huzuru bulabilmesi için güçlü bir dayanaktır ya da insanoğlunun, öldükten sonra geride kendisini yaşatacak bir eser bırakma çabasının altında da aynı duygunun olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda şairlerin, yazarların ve devlet adamlarının yaptığı işler, öldükten sonra da anılmak içindir (Çonoğlu, 2007, s. 15).

Benzer şekilde Mehmet S. Aydın da, insanların çocuklar dünyaya getirerek biyolojik ölümsüzlüğe ulaşmayı amaçladıklarını, kendi fâniliklerini unutup kısmen de olsa başka bir canlıda hayatlarının devam ettiğini görerek teselli bulduklarını ifade eder ve sosyal ölümsüzlükten bahseder. İnsanların eserleriyle ve davranışlarıyla diğer insanların hayatlarına olumlu katkılarda bulunmak ve vefat ettikten sonra da arkada bıraktıklarıyla yaşamaya devam etmek istediklerini söyler (Aydın, 2014, s. 243-244). Tıpkı zanaatkarlar gibi yazıcıların da ölümlü yaşamlara ölümsüzlük dağıttığından bahseden Polonyalı sosyolog Zygmunt Bauman (1925-2017) da, “Ölümsüz olan düşüncelerdir, düşünceleri ölümsüz yapan metindir ve kalımsız kalımlıya dönüştüren metinlerin yazarıdır” der (Bauman, 2018, s. 88). Ahmet Necdet de, ölüm ile yok olacağını fakat şiirleriyle var olmaya devam edeceğinin inancına sahiptir. Yani Heidegger’in de belirttiği gibi, Ahmet Necdet var olma yetisini kaybetmiş olsa da ismi anıldığı sürece, şiirleriyle yaşamaya devam edecektir.

Ahmet Necdet şiirleri üzerinde yeri geldiğinde yıllarca çalışmış, güzel bir mısranın peşinde koşmuş, bu mısralarıyla yaşamaya devam etmek istemiştir. “Biz Meyhane Kuşları” başlıklı şiirinde şair, bir beyt-ül gazel yazarak bin gazelhanda yaşamayı istemektir. Yani şair de şiirleriyle aşk misali, sonsuza ulaşmak sevdasındadır:

*Ahmet Necdet güzel söz söylemektir muradın
Bir ‘beyt-ül-gazel’ yazar bin gazelhanda yaşarsız (Ahmet Necdet, 1988, s. 47)*

Benzer şekilde “Cemal’di Dünya Adı” başlıklı şiirde de şair, Cemal Süreya’nın ölmüş olsa bile şiirleriyle sonsuza ulaştığını söyler:

*Şair bitmişti ama bitmek bilmedi şiir
Sonsuz’u üretirken hep kendini tüketti (Ahmet Necdet, 1988, s. 61)*

Şairler, Ahmet Necdet’in sonsuzluk olarak nitelendirdiği şiirleri üretirken bir yandan da kendilerini tüketmektedirler. Şairler ölüp yok olsalar da şiirler, yaşamaya devam edecektir. Ahmet Necdet de, günü geldiğinde bu dünyadan göçtüğünde (ki şair, 5 Mayıs 2010 tarihinde vefat eder) yani “hiç” olduğunda arkaya kalacak olan şiirleriyle “hep” var olacaktır. Adı bu hayat devam ettiği müddetçe bir yerlerde anılacak, varlığı hüküm sürecektir. Şairin de “Bir Gün Gelir” başlıklı şiirinde dediği gibi:

*Bir gün gelir ben bu kentten giderim
Geriye ne mi kalır: Şiirlerim
Uslanmak bilmeyen yüreğim bir de
Aşklarım/ sevinçlerim/ kederlerim (Ahmet Necdet, 1988, s. 138)*

Şair öldüğünde geriye şiirleriyle birlikte bir de duyguları kalacaktır. Aşkları, sevinçleri, kederleri. Aşk ve ölüm, hayatın olduğu gibi edebiyatın da en temel konusudur. Salim Çonoğlu, her ikisi de hayatın bir gerçekliği olan aşk ve ölümün şiirlerde bir arada anıldığından bahseder (Çonoğlu, 2007, s. 224). Ahmet Necdet’in şiirlerinde de aşk ve ölüm iç içedir. Örneğin; “Cenaze” başlıklı şiirde:

*Kara sevdaya tutulmuş bir taze
Henüz yaşıyor ölü değil
Ama canlı cenaze (Ahmet Necdet, 1988, s. 16)*

Şair, genç birinin kara sevdaya tutulduğunu artık bu andan itibaren yaşayan bir ölüye döndüğünü alışılmamış bağdaştırma olan “canlı cenaze” ifadesiyle belirtmektedir. Nasıl bir insan öldüğünde hayat ile bağı kopar, her şey anlamını yitirirse kara sevdaya tutulan genç için de yaşamın anlamı, güzelliği, çekiciliği artık kalmamıştır. Günün bölümlerinden (öğle, ikindi, akşam, gece) bahsettiği “Arasözler” başlıklı şiirinde ise şair, öğle sonrasını aşk ve ölüm ile bağdaştırır:

*Öğle sonrası ölüm
Aşkı “muzaffer” kılar
O akıl bende de var
Sevişerek ölelim (Ahmet Necdet, 1988, s. 92)*

Şair, günün öğle sonrasını ölüm olarak görür ve bu ölümün de aşkı “muzaffer” yani üstün kıldığını belirterek sevişerek ölmeyi ister. Şiirlerde ölümün ve aşkın söz konusu olduğu mısralarda, kırmızının ve ateşin de yer aldığını göz önünde bulundurduğumuzda şairin öğle sonrasını ölüm ve aşk olarak görmesini, günün en sıcak saatleri olmasına da bağlayabiliriz. Yani şair sıcaklığın en etkili olduğu saatlere, ölümü ve aşkı yakıştırmakta ve onları da iç içe görmektedir. Ahmet Necdet’in şiirlerinde sadece aşk ve ölüm iç içe değil aynı zamanda aşk, ölüm ve şiir de iç içedir:

*Ve kimse kilitleyemez yüreğini
Ölümcül aşkına olsa da gaddar
Şiirin yazgısı düşsel intihar
Onun en hasını en güzelini
Acıya bulanmış şairler yazar
Aşklar şiirle kanar (Ahmet Necdet, 1988, s. 206)*

En güzel şiirleri, acıya bulanmış yani aşka düşmüş şairlerin yazdığını dile getiren Ahmet Necdet, bir insan aşk konusunda ne kadar gaddar da olsa ölümcül aşklara yüreğini kilitleyemediğini, aşka tutulmanın bir nevi ölmek olduğunu (“düşsel intihar”) ve şiirin yazgısının da bu “düşsel intiharı” yani aşkı dile getirmek olduğunu söyler:

*İnsanoğlu içindeki yangını
Söndüreyim derken daha çok yanar
Yalansız her aşta şair kanı var
Aşklar şiirle kanar (Ahmet Necdet, 1988, s. 206)*

Aşkı bir mutluluk, yaşama sevinci olarak değil de acı, yanmak, intihar, ölüm, kırık bir hayat vb. olumsuz ifadeleriyle anlattığı söz konusu şiirinde şair, şiirlerin aşk acısını azaltmadığını aksine daha da arttırdığını her bendin sonunda tekrarladığı “Aşklar şiirle kanar” mısraıyla vurgulamış olur.

Kısaca Ahmet Necdet ölüm konusuna daha çok varoluşçu bir düşünceyle yaklaşmış, ölüm sonrasını sorgulayan/ifade eden şairlerin aksine bu yola girmemiş fakat dinî tasavvufi şiirlerde yer alan ölüm sonrasının sonsuzluğu üzerinde ebedî hayattan bahsetmeden durmuş, ölümü korkuyla, telaşla beklemek yerine madem sonunda ölüm var anı yaşamaya yönelmiştir. Ahmet Necdet’in şiirlerinde ölüm ve ölümsüzlük, son ve sonsuzluk bir arada yer almış, iç içe geçmiştir. Tıpkı Nuh Tufanı’nda olduğu gibi her şey bitti denildiği an tekrar başlamıştır ki şairin şiirlerinde Nuh Tufanı’ndan da söz edilmektedir.

İskender Pala’nın belirttiğine göre, Nuh peygamber kavmini yıllarca imana davet eder. Fakat oğulları, gelinleri ve birkaç kişi dışında kimse iman etmez. Hz. Nuh, bir gün onlara beddua eder. Bedduası kabul olur. Allah tarafından kendisine vahiy gelerek gemi yapması söylenir. Hz. Nuh kırda gemi yapar. Tufan alametleri görünür. Hz. Nuh, müminler ile gemiye biner. Hayvanlardan birer çift alır. İman etmeyen oğlu Yâm, dağa çıkıp kurtulurum diyerek gemiye binmez fakat kurtulamaz. Tufan her yeri kaplar. Yeryüzündeki canlılar ölür. 6 ay sonra yağmurlar kesilir ve Hz. Nuh’un gemisi söylenenlere göre Cudi dağına oturur. Gemidekiler kurtulur ve insanlar bundan sonra Hz. Nuh’un oğullarından türer (Pala, 2005, s. 361). Ahmet Necdet şiirlerinde, Nuh Tufanı’na telmihte bulunur. Tıpkı “Ç” başlıklı şiirinde olduğu gibi:

*Çok değil iki elim şimdi olsa da kanda
Kapını çalacağım kırılğan bir zamanda*

*Konargöçer bir aşkı sürgit çoğaltmak için
Hiçe hiçliğe karşı çıkararak o tufanda (Ahmet Necdet, 1988, s. 124)*

Aşk temasının işlendiği söz konusu şiirde, Nuh Tufanı'nda gemide bulunanların dışında tüm canlıların ölüp "hiç" olduğu anda altı ay fırtınalara dayanıp "hiç" olmaktan kurtulup hayatın devamını sağlayanlar gibi şair de sürgit konargöçer bir aşkı çoğaltmak için hiçliğe karşı var olmayı, gelip geçici olsa da aşkı yaşatmayı tercih etmektedir. Aynı mısraların farklı dörtlüklerde kullanılıp tekrar edildiği "Bir Tuhaf Bayram Yeri" başlıklı şiirde de aşk ve Nuh Tufanı bir arada yer almaktadır:

*Ne gerçek ne de yalan
Nuh Tufanı'ndan beri
Öğle: Düşsel süvari
Aşklarla yitirilen (Ahmet Necdet, 1988, s. 91)*

Daha çok kelime oyunlarına başvurduğunu gördüğümüz söz konusu şiirinde şair, yalnızlığın olmadığı, hem durgun hem de devingen olan öğle saatlerinde tuhaf olarak gördüğü bayram yerinin çocuk kalbinde güldüğünü söyler. Bu bayram yeri çocuğun kalbinde "düşsel bir süvari" dir. Ne gerçek ne de yalandır. Günümüzde artık kalmayan bayram yerlerine şairin gönderme yaptığını düşünürsek söz konusu bayram yerleri, düşlerde kalan ve aşklarla yitirilen yerlerdir.

Ölümsüzlük/Sonsuzluk/ Var Olmak

Hayatın çekiciliğinden kopamayan insanoğlu, uzun bir ömrün hatta ölümsüzlüğün peşinde olmuştur. İskender'in, Hızır ve İlyas'ın peşine düştükleri ölümsüzlük suyundan (ab-ı hayat) bu yana ölümsüz kılınmayı amaçlamışlar, fiziki olarak bunun mümkün olmadığını anlayınca da hayatlarına bir anlam, bir değer katabilmek için ölümün içinde ölümsüzlüğü aramışlardır.

Turan Koç, bütün meselenin "nerden geldik, neyiz, nereye gidiyoruz?" soruları üstünde toplandığını belirtir ve insanların ölümlerle birlikte manevi ve ahlaki değerlerinin yok olacağını kabullenemediklerini, hayat mücadelelerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve her şeyin başa döneceği duygusunun dinî ve ahlaki tecrübelerle ters düşeceği için ölümsüzlük inancının da böyle bir duygudan güç aldığını belirtir (Koç, 2021, s. 189). Yani eğer ölüm ile birlikte hayatımız bir "hiç" olacaksa, biz ne kadar başarı elde edersek edelim, hayata ne kadar katkımız olursa olsun, günün sonunda her şey "hiç"e dönüşecekse o zaman bu hayatın anlamı, iyiliğin ve başarıların değeri ya da tam tersi bir durumda kötülüğün değersizliği söz konusu olamaz. İnsanlar amaçsız, gaysiz bir hayat sürerler ki bu da hayatı anlamsızlaştırır. Bunun için de ölümle hayatın sonlanması, doğrunun ödüllendirilmesini yanlışın ise, cezalandırılmasını geçersiz kılar ve yaşam, anlamını yitirir ki bu duyguda dinî ve ahlaki inançlara, düşüncelere ters düşer. Hayati Hökelekli, insan psikolojisinde ölümsüz olma düşüncesine şöyle açıklık getirir:

Ölüm korkusu nasıl insanın en temel korkusu ise, ölümsüzlük ya da sonsuzluk arzusu da en temel arzudur. İnsanda gerçek bir ebedî yaşama, sonsuzca yaşama isteği vardır. Bir olgu olarak ölümün evrenselliği ne ölçüde gerçekse, bir duygu ve arzu olarak ölümsüzlük isteği de o ölçüde evrensel bir psikolojik gerçektir. Ölümlü varlık yapısına rağmen insan sonsuza kadar kesintisiz yaşama, hiç yok olmama duygu ve arzusuna sahiptir (Hökelekli, 2008, s. 150).

Hökelekli yukarıda yer alan paragrafta ölümün evrenselliği gibi ölümsüzlük isteğinin de evrensel olduğunun üzerinde durur. Ayrım yapılmadan bütün insanların sahip olduğu ölümsüzlük arzusu üç farklı şekilde karşımıza çıkar. Ya bedeninin ölümsüzlüğü ya ruhun ölümsüzlüğü ya da hem bedeninin hem de ruhun

ölümsüzlüğüne olan inanç. Mehmet S. Aydın söz konusu inançlar üzerinde görüş bildiren filozofların düşüncelerine yer verdikten sonra şu ifadeleri kullanır:

Kur'anı aşırı yorumlara başvurmadan anlamaya çalışırsak, orada söz konusu olan ölümsüzlüğün sadece ruhun ölümsüzlüğünden ibaret olmadığını anlarız. Kur'ana göre insanlar, öteki dünyada birbirlerini tanıyacak, birbirleri hakkında konuşacak, hatta insanın kendi elleri ve ayakları kendisi hakkında şahitlik edecektir. Beden olmadan bütün bunlar nasıl mümkün olacaktır (Aydın, 2014, s. 262).

Mehmet S. Aydın, beden ve ruhun ölümsüzlüğü üzerinde dururken Osman Pazarlı, ruh ve beden ayrı olduğunu, beden fâni olduktan sonra ruhun hay olduğunu yani yaşadığını, canlı olduğunu ifade eder (Pazarlı, 1982, s. 210). İsrâ suresinin 85. Ayet-i Şerifesi'nde belirtilen "Sana ruhtan sual ederler, de ki: Ruh Rabbimin emrindedir. Ve bize ilminden az bir şey verilmiştir." ifadelerine yer veren Osman Pazarlı, insan aklının ruhun mahiyetini kavrayamadığını, bunu yalnız Hak Taâlâ'nın bildiğini söyler (Pazarlı, 1982, s. 212). Büyük dinlerin, İslamiyet, Hristiyanlık, Brahmanizm'de ruhun bekasına kail olduklarını ifade eden Pazarlı, Eflatun, Descartes, Malebranche, Spinoza, W. James, Bergson'un ruhun bekasını kabul ettiklerini, ruhun dimağ veya bedene ircamın kabil olmadığından dimağın inhilali ile ruhun ölmediğine inandıklarını söyler (Pazarlı, 1982, s. 213). Mehmet Kaplan ise, Heidegger ve Jaspers gibi Yunus Emre'nin de hayatın asıl manasını ölüm vasıtasıyla keşfettiğini, ölüm ile vücuda ait olan her şeyin yok olduğunu fakat can veya ruhun yaşamaya devam ettiğini söyler (Kaplan, 2017, s. 162). Böylece Mehmet Kaplan da, ruhun ölümsüz olduğunu vurgular. İsmail Fenni Ertuğrul mutasavvıfların, insan ruhunun bekasına inandıklarını şu ifadeleriyle belirtir:

Onlara göre ruh, madde cinsinden olmadığı için ölüm ile yok olmayıp berzah denilen âleme intikal eder. Orada o âleme uygun bir şekilde var olup iyi amellerden dolayı hayalî birtakım güzel suretlerin müşahedesıyla mutlu ve mesrur olur yahut yaptığı kötülüklerden dolayı korkunç suretlerle elem ve azap duyar (Ertuğrul, 2020, s. 86-87).

İslam'da dünya ve ahiret konusunda Ünver Günay ise, şu sözleri kullanır:

Zira İslamiyete göre asıl olan ahiret saadetidir ve bu dünya hayatı bu saadeti elde etmek için bir imtihandır. Ancak bu durum, bu dünya hayatı ve nimetlerinin inkârı manasına gelmemektedir. Müslümanın dünya ve ahirete karşı tutumlarında ölçülü olması, "orta yol"u tutması ve "hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için yarın ölecekmiş gibi de ahiret için çalışması" istenmektedir (Günay, 2000, s. 395).

Turan Koç, Müslüman düşünürler gibi Hıristiyan düşünürler arasında da ruhun varlığının kabul edildiğini, her iki dinde de ruhun ölümsüzlüğünden çok bedenli dirilişin kabul gördüğünü, savunulduğunu söyler (Koç, 2021, s. 15). Turan Koç, Platon'un ruhun ölümsüzlüğü konusunda öne sürdüğü kanıtlar arasında; ruhun hayat verdiği, ruhun ayrılmasının ölümü getirdiği, ruhun bedenle birleşmeden önce de var olduğu yani ezeli olduğu, formlara benzemesinden dolayı da ölümsüz olduğunun yer aldığını belirtir (Koç, 2021, s. 27-29). Erich Fromm (1900-1980), konuya farklı bir açıdan yaklaşarak "Çeşitli törenlerde ve inançlarda sergilenen, insan bedenini 'konserveleyerek' saklama fikri, ölümsüzleşme arzusunun en belirgin biçimidir" der (Fromm, 2019, s. 163).

Ahmet Necdet'in şiirlerinde ölümsüzlüğe sığınma yer alır fakat bu ölümsüzlük arzusunda beden ya da ruhun ölümsüzlüğü net olarak ifade edilmez. Ölüm anı ile var olan beden "hiç" olacağı düşüncesinden yola çıkarsak şairin de çoğu düşünürler gibi beden ölümlü ruhun ise ölümsüz (hep) olduğuna inandığını söyleyebiliriz. Onun için ölüm hayatın bir gerçeği, kaçınılmaz sonudur. Şair ölümü, hayatının merkezine koymaz. Örneğin "Giz" başlıklı şiirinde; hüznün ve mutluluğun bir arada bulunduğu dünyada ne aşklardan ne de acılardan usandıklarını belirterek şair, ölümü kabullenmekle birlikte onu yok

saymayı ve “ölümsüz’e” sığınmayı tercih eder. Ölümü yok belleyip ölümsüzlüğe sığınmak/ona ulaşabilmek umudu, varlığı anlamlı kılacaktır:

*Ne aşklardan usandık ve ne de acılardan
Ölümü yok belledik ölümsüz’e sığındık* (Ahmet Necdet, 1988, s. 63)

İnsanlar gibi kentlerin de sonlu olduğundan bahsettiği “Aleksandreia Troas” başlıklı şiirinde şair, Çanakkale’nin Ezine ilçesinde bulunan Aleksandreia Troas Antik Yunan kentinin tarihi geçmişinden bahsettikten sonra kente seslenerek sonlu hayatını sonsuza döndürmesini ister:

*Ah kentler de insanlara benzer
Onlar gibi sonludur yaşamları
Mademki ayrılık var işin içinde
Aleksandreia’ m yaşamın hakkını ver
Girerek sonsuzluk meclisine sen de
Aşkla kuşat o doyumsuz akşamları
Benim gibi Odunluk İskelesi’nde* (Ahmet Necdet, 1988, s. 201)

Aleksandreia Troas, Herodes tarafından görkemli yapılarla doldurulmuştur. Kentte tapınak, hamam, tiyatro, gymnasium, kemerler vardır. Fakat günümüzde artık bu kent, meşe korusuna dönüşmüştür. Önceden insanlarla dolu olan bu kent, şimdi zamana direnen surlarıyla sessizliğe gömülür. İşte bu noktada şair kente seslenerek tıpkı insanlar gibi kentlerin de sonlu olduğunu söyleyerek madem bir sonla karşı karşıyayız o zaman yaşamın hakkını vermek gerekir der. Yaşamı sonsuz kılacak ise, aşktır. Hayatlar, kentler gelip geçici olsa da sonsuza kalacak olan aşkla kuşanmış doyumsuz akşamlardır.

Aşk ile sonsuzluğa ulaşma “Çirkin Şenay’a Gazel” başlıklı şiirde de yer almaktadır. Şiirde Şenay ile yaşanan/yaşanması hayal edilen bir aşk hikâyesi anlatılmaktadır. Şair, Şenay ile sadece o anı yaşamaz, onunla birlikte sonsuza da savrulur:

*Gözlerin vardı önce / kirpik ondan da önce
Eflâtun rimellerle sonsuza savrulurduk* (Ahmet Necdet, 1988, s. 39)

“Biz Meyhane Kuşları” başlıklı şiirde de şair, aşkın sonsuzluğuna vurgu yapar. Şair ve şair gibiler yalanda yaşayan meyhane kuşlarıdır ki, alkolle kesit veren ince zamanda yaşarlar:

*Kuşlar ki her kadehte sonsuza kanat çırpır
Can kuşu uçsa ne gam köhne cânânda yaşarız* (Ahmet Necdet, 1988, s. 47)

Can kuşu yani gönül kuşu uçup gitmesiyle ebedî mekânından ayrılmış olur. Böylece her kadehte meyhane kuşları kanat çırparak köhne cananda yaşamaya devam edecektir. Şiirin devamında sevmekten de acı çekmekten de korkmayan şair ve onun gibiler, akrep ve yelkovanda her çileyi yaşarlar, mevsimler gelip geçse de aşk kalıcıdır, baharda yazda değil sonbaharda yaşarlar. Şiirde yer alan aşk, ilahî bir aşka da yorumlanabilir. M. Fuad Köprülü, Yunus Emre’nin “âşık rahat olmaz” sözünden yola çıkarak bu fânî dünyada âşık rahat yoktur der. Çünkü âşıklar Uluhiyyet’e bir an önce kavuşmak isterler. Yuvadandan uçmuş olan ilahî gönül kuşu, yuvasına bir an önce kavuşmak için çırpınır. Âşıkların halini, zahir ehli bilmez. Âşıkların da onların arasında yaşamaları büyük bir azaptır (Köprülü, 2003, s. 295). Yani şair de bir âşık olarak fânî dünyada acı çekmekte ve sevgiliye kavuşacağı anı sabırla beklemektedir. Baharda değil sonbaharda yaşayan şair, ayrılık acısı çekmektedir. Çekilen acılardan da şikâyetçi değildir. Sonunda var olan kavuşma, tüm acılara degecektir.

Yukarıda yer alan şiirlerde de görüldüğü gibi şair, insan yaşamının sonlu olduğunu kabul eder ve bu kısıtlı hayat yolculuğunda, aşkla yaşamını anlamlandırmaya çalışarak bedeninin sonluluğundan duyguların sonsuzluğuna ulaşır. Kara sevdaya düşmek şair için yaşarken ölmek, acılar içinde yaşamak olsa da yani bir

sona dayansa da, karşılıklı yaşanan aşklar sonsuzluğa uzanan, hayatın anlamını ve mutluluğunu oluşturan yoğun duygulardır.

Mehmet Kaplan, Yahya Kemal'in şiirlerinde sonsuzluk duygusunu içeren ufuk, âlem, deniz, gök ve gayesi belli olmayan gidiş sembolleri üzerinde durur ve eski edebiyatta yer alan sonsuzluk düşüncesinde kâinatın ötesinde sonsuzluk olduğuna ve başka bir âlemin, ahiretin varlığına inanıldığını belirtir. Yahya Kemal'in şiirlerinde ele alınan sonsuzluk düşüncesinde ise, dinî bir mananın bulunmadığını, sonsuzluğun fiziki sembollere bürünerek hedefi belirsiz bir uzağa gidiş olduğunu söyler (Kaplan, 2016, s. 248). Yahya Kemal'de gördüğümüz gibi Ahmet Necdet'te de ufuk, âlem, gök sonsuzluğu işaret eder. Fakat kâinatın ötesindeki başka bir âlemden veya ahiret hayatından söz edilmez. Sadece ölümlerle birlikte sonsuzluğa doğru bir yükseliş, gidiş söz konusudur.

Şair, sonsuzluktan bahsettiği şiirlerinde mitolojiden de faydalanarak Anka kuşu ve ab-ı hayata da yer verir. İskender Pala, Anka kuşu hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

Kafdağında yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran, adı var kendi yok bir kuştur. Boynu uzun olduğu için 'anka' adıyla; avlarını kapıp uzaklara doğru uçtuğu için de 'muğrib' sıfatıyla anılır... Yine başka bir rivayete göre anka, cennet kuşuna benzer yeşil bir kuşmuş. Bu yüzden ona 'zümrüdüanka' denilirmiş (Pala, 2005, s. 24).

Ayrıca Zülfi Güler'in de belirttiği gibi Anka kuşunun tek yaşadığına, çok yükseklerden uçtuğuna, bir kez avlanıp yedikten sonra günlerce, aylarca yemek ihtiyacı duymadığına inanılması Anka kuşunun yücelik, kalenderlik ve kanaatkârlık ifadelerinde kullanılmasına yol açar: "Anka, tekliğin, tek başına yaşayışın, başka bir şeye ve kimseye ihtiyaç duymadan kendi kendine yetmenin, kanaatkârlığın sembolü olmuş efsanevi bir kuştur. Onun makamı Kaf dağıdır" (Güler, 2014, s. 66).

Ahmet Necdet'in şiirlerinde sıklıkla karşılaştığımız mitolojik unsurlardan biri de Anka'dır. Hatta şairin "Anka" ismini verdiği özel bir şiiri de bulunmaktadır. Söz konusu şiirde şair; Anka'nın altın rengi tüyleri olduğunu, başında çifte sorgucun bulunduğunu, gözlerinin zümrüt, boynunun ince ve uzun, kanadının kıvılcık yaldız olduğunu söyleyerek Kafdağı'nda yaşadığını belirtir. Anka, göklerde "tek ve tenhâ"lığıyla yalnızlığı simgeler:

*Söyle: her ölüşünde dirilmeyi bilen kuş
Gülün solduğu yerde yaprak nasıl yeşerir*

*Ey çılğın şair! Sen de bir Ankâ'sın fikrimce
Yalnızlığın bu yüzden şiiri pekiştirir (Ahmet Necdet, 1988, s. 72)*

Şair, kendisini Anka'ya benzeter. Tıpkı Anka kuşu gibi yalnız olduğunu söyleyen şair, şiire sığınır. Burada yalnızlık bir nevi hayatı yani sonu simgelerken şiirler sonsuzluğu içermektedir. Zülfi Güler, Anka kuşu için 1700 yıl gibi uzun yaşadığının ve öleceğini anladığı anda kendini yakıp küllerinden yeniden doğduğunun söylendiğinden bahsederek şöyle devam eder: "Anka, yeniden doğmanın, yanarak yenilenmenin, değişimin, ölümlü varlığın ölümsüz varlığa, maddi varlığın ruhsal varlığa dönüşümünün sembolü olur" (Güler, 2014, s. 68). Şair de Anka kuşu gibi, kendi küllerinden tekrar tekrar doğacaktır. "Sonbahar" başlıklı şiirde de şair kendisini, Anka kuşuna benzetmektedir. Şiirde yer alan altın kuşlar, her ölüşte dirilen ifadesiyle Anka kuşuna telmihte bulunulur. Aşka düşen şair; yağmurlarla kapısına gelen, geceleri Körfez'in üzerinden yaprak yaprak dökülen, aşk imbiklerinden süzülen, gurbet gurbet gezilen sen misin diye sorarak kendisine seslenmektedir:

*Bendim sonbaharların o tenhâ bahçesinde
Altın kuşlarla ölen / yoksa sen misin
Acılar sultanısın / de bana Ahmet Necdet
Her ölüşte dirilen / yoksa sen misin (Ahmet Necdet, 1988, s. 46)*

Sonbahar, özellikle Servet-i Fünun dönemi şiirlerinde de sıklıkla karşılaştığımız bir mevsimdir ki sonbaharda sararıp solan yapraklarla birlikte tabiatın hastalanması, kışın gelmesiyle de ölmesi ve ardından gelen baharla tekrardan canlanmasıyla şiirlerde yer alır. Tabiatın hastalanıp ölmesi ve ardından tekrar canlanması misali şair de sonbaharda altın kuşlarla ölen, Anka kuşu gibi her ölüşle dirilen ve böylece bir nevi sonsuzluğa ulaşan kişidir. Ahmet Necdet'in şiirlerinde Anka kuşunun yer aldığı mısralarda çoğunlukla ab-ı hayata da yer verilmektedir.

İskender Pala'nın ifadesiyle Âb-ı Hayât; “Ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli su, bengisu”dur. Efsaneye göre; İskender, veziri Hızır ve İlyas ile birlikte ab-ı hayatın olduğu söylenen karanlıklar ülkesine giderler. İskender ile Hızır ve İlyas ayrılırlar. Suyu bulan, diğerine haber verecektir. Suyu, Hızır ile İlyas bulup içerken İskender'e bir rivayete göre haber vermemeleri emri ilahî ile bildirilmiş bir rivayete göre de tekrar aynı pınarı bulamamışlardır. Sonuç olarak, Hızır ve İlyas bu sudan içip ölümsüzlüğe kavuşmuşlardır (Pala, 2005, s. 3).

“Sana Bunca Yangından” başlıklı şiirde de şair, yalnızlığından ve göğsünde akrep diye sakladığı korkudan söz etmektedir. Şairi yalnızlığa ve korkuya sürükleyen ise, kendine dert ettiği aşktır. İnsanlığın mutsuzluğundan kendi mutsuzluğuna yönelen şairi, içtiği bengisu da artık kandıramayacaktır:

*Ne kadar içsen de kandırmaz artık seni
Yaranı azdıran o bengisuyu (Ahmet Necdet, 1988, s. 65)*

Ölümsüzlüğe kavuşmak şairi mutlu etmekten ziyade, daha çok yarasını azdırarak acılarını çoğaltmaktadır. Bunun için de söz konusu şiirde bengisu, arzu edilen bir unsur olmaktan çıkmaktadır. “Ülke” başlıklı şiirde ise bengisu, kutsanmış bir sudur. Şair, ülkenin oluşumundan söz ederken ıssız dağbaşlarında bulunan ve kutsanmış olan bengisudan da söz etmektedir:

*Bir sözcük – ülke'sin sen / kösnül bir coğrafyanın
Sınır diye çizdiği o akıl almaz yangın*

*Ya da bir buzul gölü / yosun tutmayan bir taş
Kutsanmış bengisuyu ıssız dağbaşlarının (Ahmet Necdet, 1988, s. 70)*

Yukarıda ele aldığımız ölümü, sonu, yokluğu ve ölümsüzlüğü, sonsuzluğu, var olmayı anlatan mısralar, şairin hep ile hiç kavramlarına bakışı ile bağlantılı olarak şiirlerde yer almakta ve hep ile hiç ifadeleriyle çoğu zaman yan yana kullanılmaktadır. Böylece şairin “hep” ve “hiç” olma düşüncesinde yer alan tematik yaklaşımların ölüm/ölümsüzlük, son/sonsuzluk, var olma/yokluk olduğunu söyleyebiliriz. Şairin yine aynı düşüncelerle kaleme aldığı, bu temalara ilaveten yalnızlığı da, şiirlerinin olmazsa olmaz bir ifadesi olan hep/hiç/hiçkimse kavramlarıyla anlattığı şiirleri çoğunluktadır. Söz konusu kavramlara şair hem tasavvufi, hem rindane, hem de ağırlıklı olarak varoluşçu bir felsefeyle yaklaşmaktadır.

Hep/Hiç/Hiçkimse

Bedia Akarsu tarafından hiçlik, “1-Yadsıma sonucu, gerçekteki belirlenimlerin, özelliklerin, durumların ortadan kaldırılması sonucu bir şeyin var olmayışı (görelî hiçlik). 2- Varlığın eksikliği, olmayışı, yokluğu (salt hiçlik)” olarak ifade edilmektedir (Akarsu, 2015, s. 95). Özkan Gözel ise hiçliği, gerçekte hiç olmasa bile dilde bir “olan” olarak görür ve şöyle devam eder: “bir şekilde ‘dilegetirilebilir’dir, ‘söze-konu edilebilir’dir, ‘üzerine-düşünülebilir’dir çünkü. O halde, ‘hiç’, lafzen bile olsa, bir ‘varlığa’ sahiptir; o, ‘lafzî bir varlığa’ sahiptir” (Gözel, 2020, s. 45). Gözel'e göre hiçlik üzerine felsefe yapılabiliyorsa, bu hiçliğin sözel bir varlık olmasından dolayıdır (Gözel, 2020, s. 42).

Zygmunt Bauman ise, “hiçlik” konusuna açıklık getirirken bireysel yok oluşun ancak arkada kalanların yok olanı andığı sürece engellenebileceğini ifade ederek şöyle der:

Çevremde benden daha uzun süre yaşayacak olanlar, benim hiçliğimin yakında ortaya çıkmasını seyredecek olan kişilerdir. Hiçliğimi oluşturacak olan, onların bakışıdır. Hiçliğin (olanağı varsa) yadsınması gerektiği onlara bağlıdır. Hiçlik yadsınırsa, ‘daha sonra’ yaşamaya devam edenlerin yargılama özgürlüğü sınırlanır; egonun hiçliğe düştüğünü açıklamaları engellenir, en azından daha az inanılır ya da nihai bir duruma getirilir. Yaşamaya devam edenlerin ilişkilerinde, düşüncelerinde, varoluşlarında, benliğin dünyadaki varlığı uzantısını bulabilir. Bireysel yok oluş, toplu olarak geçersiz kılınabilir (Bauman, 2018, s. 76-77).

Tıpkı zanaatkârlar gibi yazıcıların da ölümlü yaşamlara ölümsüzlük dağıttığından bahseden Bauman, “Ölümsüz olan düşüncelerdir, düşünceleri ölümsüz yapan metindir ve kalımsız kalımlıya dönüştüren metinlerin yazarıdır” der (Bauman, 2018, s. 88). Ölümsüzlük başlığında değindiğimiz gibi Ahmet Necdet de Bauman’ın ifade ettiği görüşleri benimser ve ölümlü birlikte “hiç” olduğunda şiirleriyle var olmaya devam edeceğine inanır.

Ahmet Necdet şiirlerinde sıklıkla “hiç” ten,”hiçkimse”den söz etmesi ve “Biz ki Gülüyüz Hiç’in” başlıklı şiirinde de –Paul Celan’ı anarak- diye belirtmesi şairin “hiç”e bakışında Musevi kökenli şair Paul Celan’ın(1920-1970) da etkili olduğunu gösterir ki Ahmet Necdet, şairin şiir kitaplarını Gertrude Durusoy ile birlikte Türkçeye çevirerek onun şiir anlayışına vâkıf olmuştur. Söz konusu şiirde şair:

*Biz ki gülüyüz hiç'in / açarız sana doğru
Hiçkimse'nin şiirle yağurduğu çamurdan* (Ahmet Necdet, 1988, s. 62)

mısralarına yer vererek Paul Celan’ın “Mezmun” başlıklı şiirinde yer alan mısraları çağırıştırır:

*Bir Hiç
idik, bir Hiç'iz, kalacağız
öyle, çiçek açarak:
Hiç gülü,
Hiçkimse'nin gülü.* (Celan, 2006, s. 20)

Paul Celan, insanların “hiç” olduğunu ve “hiç” olarak kalacaklarını, insanları toprak ve balçıktan tekrar “Hiçkimse”nin yağurmayacağını, “Hiçkimse”nin hatırı için çiçek açacaklarını ve “Hiçkimse’nin gülü” olacaklarını söyler. “Hiç” olan insan dünyada bir varlık olarak belirlediğinde “hep” olsa da ölümlü birlikte yine “hiç”liğe gidecektir. Ahmet Necdet de “Biz ki Gülüyüz Hiç’in” başlıklı şiirinde, “hiçkimse”nin şiirle yağurduğu çamurdan hiçe doğru çiçek açtıklarını söyler.

Ahmet Necdet “kız kardeşimiz emily dickinson” başlıklı yazısında, modern Amerikan şiirinin kurucularından olan Emily Dickinson’un(1830-1886) ölüm ve aşkın kesiştiği noktada yer alan insanın yalnızlığını şiirine bıkmadan, usanmadan taşıdığını söyler. Şairin şiirlerini çevirirken büyülendiklerini ifade eden Ahmet Necdet, Emily Dickinson için “hiçkimse” olmak bir onur vesilesidir der. Herhangi biri olmak, sıradandır ve insanı hüznü boğar. “Hiçkimse” olmanın yolu ise, ‘yalnızlığı en yoğun biçimde yaşamak’tan geçmektedir (Necdet, 2003, s. 119-120). “Zekâvet Hanım’a Gazel” başlıklı şiirinde de şair, Zekâvet Hanım’ın yalnızlığını vurgular. “Sevmiş miydi / umulur / ama hiç sevilmedi” diyerek Zekâvet Hanım’dan geriye sadece yüzünde acı bir gamzenin bir de balkonunda bulunan sardunyası ile mor lalesinin kaldığını belirtir ki Emily Dickinson’da da görüldüğü gibi şiirde “hiçkimse” olmanın yolu yalnızlıktan geçmektedir:

*Kimdi / neyin nesiydi / geriye nesi kaldı
Hiçkimse'nin gülüydü / ki hiçkimse'si kaldı* (Ahmet Necdet, 1988, s. 73)

Hayata kırgın olarak gözlerini yuman Zekâvet Hanım’ın kendisine değer veren, kendisini seven, önemseyen bir kişi bile yoktur hayatında. Yani Zekâvet Hanım “Hiçkimse’nin gülüdür”. Kimsesiz

kalmıştır hayatta. Bunun için de vefat ettiğinde arkasında “hiçkimse” kalmıştır. Sibel Bulut söz konusu şiir için şairin, klasik şiir formuyla divan şiiri geleneğinin parodisini yaptığını söyler. Bulut, divan şiirinde yer alan seçkin kişilere (padişah, devlet ya da din adamı) karşı sıradan, kendi halinde yaşayan kadının ölümü ve ardında kalan garip eşyasının şiire konu edildiğini ifade eder ki bunun aynı zamanda Orhan Veli'nin “Kitabe-i Seng-i Mezar” başlıklı şiirinin Süleyman Efendisini de akla getirdiğini belirtir (Bulut, 2022, s. 66-67).

Sivas katliamında (2 Temmuz 1993) yaralanan ve 9 Temmuz'da vefat eden Metin Altıok için yazdığı şiirinde Ahmet Necdet şu mısralara yer verir:

*Tarazlanmış bir ömürdü
Suskun / kırılğan/ ve ürkek
Hiçkimse'ydi hiç'i gördü
Yangınlardan geçti Metin
Bir acıyla sevişerek (Ahmet Necdet, 1988, s. 164)*

Ahmet Necdet, Metin Altıok'un dağmık, suskun, kırılğan ve ürkek bir ömür yaşadığını, acılar çektiğini söyleyerek “Hiçkimse'ydi hiç'i gördü” der. Yani Metin Altıok herhangi biri gibi sıradan değil “hiçkimse”dir ve her ölen gibi “hiç”i görmüştür. Tuyuğ nazım şekliyle yazdığı “Alabey'de” başlıklı şiirde de “hiçkimse”den söz edilmektedir:

*Alabey'de insan neyle gönenir
Şiirle / şarkıyla / meyle gönenir
Geceyi çoğaltsa da kadehi Cem'in
Cem'le değil hiçkimse'yle gönenir (Ahmet Necdet, 1988, s. 136)*

İzmir Karşıyaka'da yer alan Alabey'de şair sadece şiirle, şarkıyla, meyle mutlu olmaz. Câm-ı Cem yani Cem'in üzerinde yedi hat bulunan kadehi (Pala, 2005, s. 83) geceyi çoğaltsa da onu asıl mutlu eden kadeh değil “hiçkimse”dir.

Ahmet Necdet'in şiirlerinde baskın olan temalar; aşk ve yalnızlıktır. Söz konusu temalar hep ve hiç kavramlarıyla iç içe geçmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; “Ol” manasına gelen “Kün” başlıklı şiirinde şair, dünyanın ve insanların yaratılmasına da çağrışımlar yaparak bu dünyada kendini yalnız hissettiğini söyler. “Cehennem “ben”im / yoksa “başkası” mı Cehennem?” diye soran şair, kaynağı kendisi ya da bir başkası olsa da yaşadığı yaşamı bir cehennem olarak görür. Mutlu değildir, yalnızdır, acı çekmektedir, sessizliğe gömülmüştür. Geçmiş, yiten bir ırmak, her aşkı da kendine tuzak gören şair, hayatın “saçma”lığına baş eğmeden kahramanca yaşamayı seçer:

*Ne “tek”lik ne de çokluk bırakıldığım dünya
Ussal dayanağım yok: Hem suçsuzum hem kurban
Ben miyim bir hiçliği sonsuz yansıtan ayna
Kendini aşmak için her gün yeniden kuran? (Ahmet Necdet, 1988, s. 166)*

Yukarıda da izah edildiği gibi insanlar eskiden beri bu dünyaya gelmelerine bir anlam yüklemeye çalışmaktadırlar. İnsanlar daha iyi bir hayat için, ailesi, ülkesi hatta genel olarak baktığımızda daha iyi bir dünya için mücadele verip sonra sanki hiç olmamış gibi yokluğa karışmalarını kabul edememektedirler. “Ben miyim bir hiçliği sonsuz yansıtan ayna” derken şair, hem hayatta yitirilen değerlere hem de ölümlülüğüne gönderme yapar. Oysaki şair, her gün kendini aşmak için çabalamıştır. Tüm çabaların “hiç”likle sonuçlanacağı düşüncesi şairi karamsarlığa sürüklemektedir. Sibel Bulut, şiirde geçen “Yeniden bana döndü göğüsledim her taş” mısraından yola çıkarak Yunan mitolojisinde yer alan Sisifos'un, hep aşağıya yuvarlanacak olan kayayı tüm gücüyle yeniden tepeye taşımakla cezalandırıldığını ve Sisifos'un bu cezayı kabullendiğini belirterek Ahmet Necdet'in de Sisifos ile aynı yazgıyı paylaştığını söyler (Bulut, 2022, s. 86). Tasavvufi açıdan baktığımızda ise, vahdet kesretin içinde olandır. Herkes ve her şey Allah'ın

kudreti ile meydana gelir. Vahdet-i vücud anlayışında, her şey Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eder. Var olanlar bir an için vardır ve asılları yoktur (Pala, 2005, s. 469). Çünkü dünyada var olan her şey bir yansımadan ibarettir. Gerçek olan, asıl olan ve sonsuz olan Allah'tır. Varlıklar, Allah'ın güzelliğinin bir yansımasıdır. Şair de kendini hiçliği yansıtan sonsuz bir ayna olarak görür. Tek, çok, hiçlik, ayna ifadeleri bizi vahdet-i vücud anlayışına yaklaştırırsa da şair söz konusu şiirinin tasavvufi bir anlayışı yansıtmadığını, “Varoluşçuluk” ile ilgili söyleme yaslandığını ve her şeyden önce de kendi kendisiyle trajik bir hesaplaşmayı içerdiğini dile getirmektedir (Ahmet Necdet, 2003, s. 172). Şairin hayatın saçmalığını vurgulaması, dünün yok yarının ise belirsizliği, hayatı bir cehennem olarak görüp bu cehennemin kaynağı olarak da kendisini ya da bir başkasını görmesi, karamsar, yalnız ve bir bunalım içinde olması ve bir hiçliği sonsuz yansıtan ayna imgesiyle varoluşçu bir anlayışı şiirine yansıttığı görülmektedir. Aynı güzelliğinden, değerinden, öneminden bahsettiği Ay Kasidesi'ne ise şair, şu beyitle başlar:

*Çok zaman sorarım: Kimdir / neyin nesidir ay?
Kim bilir hep'le hiç'in hiçkimsesi'dir ay* (Ahmet Necdet, 1988, s. 172)

Şair, sonlu ve sonsuz olan her şeyin “hiçkimsesi” olarak gördüğü ay için ileriki beyitlerden birinde de şöyle der:

*Sensin o hazinenin çözülemez tılsımı
Varlığa giden yolda yokun gölgesidir ay* (Ahmet Necdet, 1988, s. 178)

Ay'ın güzelliğinden, değerinden, gizeminden bahseden şair bu ifadeleri yetersiz bularak ayı, her gize anlam katan söz hazinesinin çözülemeyen tılsımı olarak görür. Ay, varlığa giden yolda yokun gölgesidir. Var olan Allah'tır. Yokluğu, hiçliği simgeleyen de insanlardır. Ay da yok olanın yani insanların gölgesidir. Söz hazinesinin çözülemez tılsımı olan ay, yok olanın (insanın) barındırdığı gizi çözecek olan, vâkıf olandır. “Kuşluk Vaktinde Bir Kuş” başlıklı şiirde de hep'ten hiç'e yani varlıktan yokluğa geçiş söz konusudur:

*Şiirdir zembereği
Bir hep'ten hiç'e geçiş
Yaşamak bağrış çağrış
Dönünce mendireği* (Ahmet Necdet, 1988, s. 89)

Mücadelelerle dolu yaşam, insanoğlu için varlıktan yokluğa geçiştir. Dünya var olanlar ile doludur. Var olanlar sonsuz değildir. Hep olanlar hiçe geçerek bu döngüselliği devam ettireceklerdir. Varoluşçu bir düşünceyle, “hiç” olan insan dünyaya gelerek var olacak fakat ölümle birlikte yine “hiç” olacaktır. Yaşam ise olumsuzluklarla, kötülüklerle dolu bir yerdir. “Hantepe'den” başlıklı şiirinde de şair, söz konusu döngüsellikten bahseder:

*Akan neydi niye soldu
Güneş / bulut / yağmur / çiçek?
Hep'in içi hiç'le doldu
Yalana dönüştü gerçek
Ufuk boştu hep boş kaldı* (Ahmet Necdet, 1988, s. 198)

Güneşi gölgeleyen yağmur yüklü bulutlar yağış bırakarak bitkilerin canlanıp büyüyüp çiçek açmalarını sağlar. Fakat çiçekler sonsuza kadar canlılığını koruyamaz. Kısa ömürleri tamamlanır. Çiçekler, solar ve dökülür. Yani dünyayı “hep” olarak düşünürsek evrenin içi “hiç” ile dolar ve ufuk, hep boş kalır. Gerçek olan canlıların, daha daraltalım insanların, “hep” olma isteğiyle yaşamlarına bir anlam katma ve mevcudiyetlerini anlamlandırmaya çalışırken sonunda bu çabaların boş, kendileri için bu dünyanın geçici, yalan olduğunun farkına varıp aslında birer “hiç” olduklarını düşünmeleridir. Şairin kendisinden

etkilendiğini dile getirdiği Sartre, hiçliğin var olmadığını, hiçliğin dünyaya gelmesinde varlığın aracılık ettiğini, bu varlığın da hiçliği kendi varlığı içinde hiçlemek zorunda olduğunu belirtir (Sartre, 2022, ss. 66-67). Yani Sartre var olanın (varlık) hiçliği içerdiğini söyler ki şair de söz konusu şiirde “Hep’in içi hiç’le doldu” diyerek Varoluşçu görüşü de yansıtmış olur.

Tasavvufi anlayışla da yoruma müsait olan söz konusu şiirde, “Hep’in içi hiç’le doldu. Yalana dönüştü gerçek” ifadesi Vahdet-i Vücud anlayışını yansıtır. M. Fuad Köprülü, Hayr-ı mahz ve Hüsn-i Mutlak ile bir olan Vücûd-i Mutlak’ın (Allah’ın) zıddı da zorunlu olarak lâ-vücûd: Adem, lâ-hüsn: Kubh, lâ-hayr: Şerr’dır der. Fakat bu söz konusu zıtlıkların kendi kendine mevcut olmadıklarını, her Vücûd-i Hakikî’nin zarûrî olarak Vücûd-i Mutlak’ta dâhil olduğunu söyler:

... bu yüzden, yokluk, yani ‘adem, sonra kubh, şer, husûsî bir maksad ve geçici bir ân için tasavvur edilen bir vehm ve hayâlden ibarettir. İşte, bundan dolayı ‘adem’in, kubh’un, şerr’in hakikî varlıkları yoktur. Bunlar ancak bir hayâldir ki, tecellî şartları zarûretiy’le muvakkat bir zaman için zâhir olur. Tecellî tarzı şu sûretle olmuştur: ‘Adem, Vücûd ile karşılaşınca, Vücûd bir aynada aksetmiş gibi, diğerinde bir aks veya hayâl olmak üzere göründü. Hem Vücûd’dan ve hem ‘adem’den hisseli olan bu akse Vücûd-i mümkün derler ki, hâdiseler âlemi budur (Köprülü, 2003, s. 286-287).

Böylece yokluk, geçicidir ve bir hayalden ibarettir. Hakiki varlıkları yoktur. Geçici bir süreyle görünüp var olurlar. Vücud, “adem”de hayal olarak görünür. Şair de bu geçicilikten bahsederek “Hep”in içinin “hiç” ile dolduğunu, gerçeklerin yalana (hayale) dönüştüğünü ve ufukların hep boş kaldığını söyleyerek şöyle devam eder:

*Belki vardım yine varım
Belki yoktum yine yokum*” (Ahmet Necdet, 1988, s. 198)

şair söz konusu var ile yok arasındaki ikilimi yaşar ve var ile yok arasında gider gelir. Kendini, gökle deniz arasında koskocaman bir soru olarak gören şair en sonunda:

*Ben zamanın duldasında
Eşzamanlı bir doğruyum*” (Ahmet Necdet, 1988, s. 199)

diyerek sonsuz olan zamanın içinde kendisini eşzamanlı bir doğru olarak görür. Ahmet Necdet yazmış olduğu “Hiç ile Hiçkimse” başlıklı tuyuğda da hep ile hiç arasında kalmaktan söz eder:

*Neymiş / neyin nesi / nasıl bir şeymiş?
Kimmiş / kimin nesi / nasıl kimseymiş?
Salınıp durmuş hep ile hiç arasında
Bir hiç miymiş / yoksa hiçkimse miymiş?* (Ahmet Necdet, 1988, s. 141)

Hep ile hiç arasında kalan kişi, hiçe daha yakın olan hiçkimsedir. Şair, Ay Kasidesi’nin “IV / Mare Tranquillitatis” başlıklı bölümünde söz konusu hiçliği Yunus Emre’ye yaptığı çağrışımlarla anlatır:

*Ay gitti yıldız gitti / gece ne çabuk bitti
Sessizlik Denizi’nde piştik eksiksiz olduk
Hep’le hiç’e büründük / varlık diye görüldük
Yokluğun sarnıcıydık / belli belirsiz olduk
Biz siz idik biz olduk / büyülü bir yüz olduk
Gizimizi çözdüler: Ayda kalan iz olduk* (Ahmet Necdet, 1988, s. 180)

Yukarıda yer alan mısralarıyla şair hiç olmak, biz olmak, gizin çözülmesi ile Yunus Emre'ye telmihte bulunur. Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli'den erenler himmetini değil de buğday almakta ısrar eder. Yaptığı hatanın farkına varıp geri döndüğünde Hacı Bektaşî Veli, onun kilidini Tapduk Emre'ye verdiğini söyler. Tapduk Emre dergâhında kırk yıl odunculuk hizmetinde bulunan Yunus Emre'nin kilidi açılır ve Yunus Emre nutuklar, ilahiler söylemeye başlar (Köprülü, 2003, s. 247-248). Yaz kış dergâha odun taşıyan Yunus, mürşidine tam bir bağlılık gösterir. Uzun bir çilekeşlik müddeti geçirir (Köprülü, 2003, s. 253). Daha sonra manevi olgunluğa erişip pişer.

“Hep’le hiç’e büründük / varlık diye göründük” mısrası “Ete kemiğe büründüm Yunus diye göründüm” mısralarını hatırlatan bir ifadeyle hep ve hiçi içeren bir varlık olarak “yokluğun sarnıcı” yani yokluğu barından bir vücut olduğunu söyler ki bedeninin yokluğunu belirtmiş olur. Yani kişi sonlu olan bedeniyle yokluğu, hiçliği temsil eder. “Biz siz idik biz olduk / büyüdü bir yüz olduk” mısrayla Ahmet Necdet, Yunus Emre'nin bütün insanlara olan sevgisini vurgular. Abdurrahman Güzel'in de belirttiği gibi tasavvufta bütün mevcûdât dolayısıyla insan, “vahdet”ten yani Allah'tan bir parçadır. İnsan sevgisi de dolaylı olarak Allah sevgisine çıkmaktadır. Yunus Emre'de var olan kardeşlik, ahlak, barış, adalet, eşitlik ülküleri de bu düşünceye dayanmaktadır (Güzel, (yılı belirtilmemiş), s. 212).

“Yaşam Ey!” başlıklı şiirinde ise şair, yalnızlığını da vurgulayarak yaşamı kum saatine benzetir. Kum saati boşaldığında hiç olan şair tekrar saatin kumla dolmasını ister ve hep olur. Böylece hiçteyken hepi bulduğunu söyleyen şair, bu sefer de hepi buldum da ne oldu? diye sorar ve kum saatini, sonsuz bir aşta durdurmalarını ister:

*Sen tektin, ben çoğuldum: Tekil kaldım kendimi,
“Yok”taki var mıydım ben, yoksa “var”daki yok mu?
Durun, durdurun sonsuz bir aşta saatimi! (Ahmet Necdet, 2004, s. 175)*

Ölüm hiçliği, yaşam da hepi simgelemesine rağmen sonsuzluğu ifade eden aşktır. Yani şair hepi (var olanı) simgeleyen yaşamın / zamanın içinde sonsuz bir aşta kalmayı ister. Benzer şekilde *Haiku Kuşu* başlıklı şiir kitabının önsözünde:

*Hiç'tin Hep oldun
Hep dediğin her şeyde
Hiçliği buldun (Ahmet Necdet, 2004, s. 207)*

Diyen şair yine varoluşçu bir anlayışla, varoluşun özden önce gelmiş olması yani “hiç” olan insanın varoluşu ile birlikte “hep” olmasını ama bu varoluşun sonsuza kadar sürmeyip ölümle birlikte tekrar “hiç” olmasını anlatır. Yaşadığı sürece de “hep” dediği her şeyin aslında “hiç” olduğunu görür.

Ahmet Necdet'in şiirlerinde mevsimlerin de önemli yeri vardır. Şair ilkbaharı “hep” ile sonbaharı ise “hiç” ile yorumlar:

*Ey kirden arınmış söz: Çotuk Yusuf ve Betül!
Hep'le gelen haziran / hiç'e dökülen eylül! (Ahmet Necdet, 1988, s. 188)*

İlkbahar tabiatın yemyeşil olduğu, kuşların cıvıllı cıvıllı öttüğü yani hayatın hareketlendiği, canlandığı mevsim olarak yaşamı yani “hep”i simgelerken yazdan sonbahara geçiş ise hepten hiçe dönüşür. Yani eylül, tabiatdaki canlılığın yavaş yavaş kaybolduğu, sarı renklerin hâkim olduğu, hastalığı ve ölümü hatırlatan bir ay olarak “hiç”i simgelemektedir. Mehmet Kaplan, Yunus Emre'nin şiirlerinde önemli bir yer tutan bitkilerin ölmesi ve tekrar dirilmesinin insanlarda fânîlik ve ebedîlik fikrini doğurduğunu dile getirir. Kaplan, ağaçların ve çiçeklerin solmasıyla tabiatın öldüğünü ve sonra baharda tabiatın tekrar canlanması gibi insanların da öldükten sonra tekrar dirileceğini ve söz konusu durumun Kur'an'da ifade edildiğini söyler (Kaplan, 2017, s. 127-128). Benzer anlayışı Ahmet Necdet'te de görmekteyiz.

Mehmet Kaplan, Yahya Kemal için çocukluğunda hissettiği melâlin onu sonsuzluğa, aşka, tarihe götürdüğünü ihtiyarlığında ise, bir boşluk ve hiçlik duygusuna kapılarak rindlik tavrı takındığını belirtir:

“Rind, hayatın ve kâinatın boşluğunu derinden hissedene fakat yine de sükûnetini bozmamaya çalışan, hiçlik duygusuna zevk ve neşe ile karşı koyan bir insandır. Yahya Kemal birçok şiirinde bu hayat felsefesini anlatmıştır.” diyerek rindlerin hayatın boşluğu ve ölümün aşıkârlığı karşısında zevk ve neşeye devam ettiklerini belirtir (Kaplan, 2016, s. 254-255). Ahmet Necdet için de hayatın ve kâinatın boşluğunu derinden hissettiğini fakat yine de karamsarlığa esir olmadan yaşamdan da zevk almasını bildiğini göz önünde bulundurursak şair için rindane bir tavır sergilediğini söylemek sanırım yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak Ahmet Necdet'in şiirlerinin temel kaynağı “hep” ve “hiç” kavramlarına dayanmakta ve bu kavramlar da ölüm/ölümsüzlük, son/sonsuzluk, var olma (varlık)/yokluk temalarını içermektedir. Söz konusu kavramlarda özellikle varoluşçu felsefeden etkilenen şairin ayrıca şiirlerini Türkçeye çevirdiği Paul Celan, Emily Dickinson vb. şairlerin bakış açısından da etkilendiğini görmekteyiz. Sözer'in şiirlerinde tasavvufi söylemlere de göndermelerde bulunduğu, şiirlerinin tasavvufî açıdan da yorumlamalara açık olduğunu söyleyebiliriz ki bu da Ahmet Necdet'in yazmış olduğu şiir antolojileriyle ve yaptığı çevirilerle Batı şiirine, dinî ve tasavvufî şiire, modern şiir kültürüne ne kadar vâkıf olduğunu göstermektedir.

“Hep” ile “hiç” arasında gelgitlerin yaşandığı Ahmet Necdet'in şiirlerinde hep ile hiçte olduğu gibi tezatlıklar hâkimdir. Güzel-çirkin, aydınlık-karanlık, yaz-kış ve özellikle de ölüm-ölümsüzlük, son-sonsuzluk vb. söz konusu tezatlıklar şiirlerde bir arada yer almaktadır. Tıpkı hayatın da zıtlıklarla bir bütün olduğu gibi. Şiirlerde ölümden ölümsüzlüğe, hepten hiçe, sondan sonsuzluğa geçişler anlatılırken mitolojiden de yararlanıldığı görülmektedir. Ab-ı hayat, Anka kuşu ve Nuh Tufanı Ahmet Necdet'in üzerinde durduğu mitolojik unsurlardır. Ayrıca şairin gerek dış yapıda gerekse iç yapıda geleneğin unsurlarından yararlanıp onları kendine özgü bir hale getirerek özgün şiirler ortaya koymaya çalıştığı da görülmektedir. Böylece geleneğin motiflerini, unsurlarını modern şiirde kullanan şairin, gelenek ile modern şiiri sentezlemeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Ahmet Necdet, ölümü ve ölüm sonrasını sorgulamaz ve onu kabullenir. Ölüm anını isyan etmeden, şikâyet etmeden bekler. Tasavvufî şairlerin dile getirdiği ahiret hayatından da bahsetmez. Bedenin ölümsüzlüğü mü ruhun ölümsüzlüğü mü konusunda bedenin ölüm ile birlikte “hiç” olacağı düşüncesine yer vererek ölümden sonrasını sonsuzluk olarak görür ki bu da ruhun ölümsüzlüğüdür diyebiliriz. Hep ile hiçin iç içe geçtiği şiirlerde şair, ölümün karşısına ölümsüzlüğü koyar. Onu ölümsüz kılacak olan ise, şiirleridir. Bedeni yok olup gitse de şiirleri okunduğu, adı anıldığı sürece şair doğrudan olmasa da yaşamaya devam edecektir. “Mısra-ı berceste”yi yazabilmek için gerektiğinde yıllarca şiirlerine emek veren şair, gelip geçici olan bu dünyaya şiirleriyle bir iz bırakabilecektir. Ayrıca şairin sonsuzluk olarak ifade ettiği aşk da geçici hayatı anlamlı kılacak olan duygudur. Şair yaşarken sonsuzluğa aşk duygusuyla erişirken öldükten sonra ebediyete ise, yazmış olduğu şiirleri ile ulaşacaktır. Şair için aşk, sonsuzluğa açılan kapıdır. Yani insan ölümlü, aşk duygusu ise ebedîdir.

Çıkar çatışması:	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Mali destek:	Yazar bu çalışma için mali destek almadığını bildirmiştir.
Etik kurul onayı:	Yazar bu çalışmada etik kurul onayına gereksinim duymadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Akarsu, B. (2015). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İnkılâp Kitabevi.
- Aydın, M. S. (2014). *Din felsefesi*. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri* (N. Demirdöven, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Blanchot, M. (2000). *Öteye adım yok ötesi* (N. Başer, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bozkurt, A. (2012). *Varlık tutulması Jean-Paul Sartre tiyatrosunda varlık ve hiçlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Bulut, S. (2022). “Hep” ile “hiç” arasında Sisifos'un yazgısında bir derviş: Ahmet Necdet ve şiiri. Vizetek Yayıncılık.

- Celan, P. (2006). *Hiçkimse'nin gülü* (G. Durusoy ve Ahmet Necdet, Çev.). Artshop Yayıncılık.
- Çelebi, V. (2014). Jean Paul Sartre'in varoluşçuluk düşüncesi. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 4(2), 63-76.
- Çetişli, İ. (2010). *Batı edebiyatında edebi akımlar*. Akçağ Yayınları.
- Çonoğlu, S. (2007). *Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde ölüm 1920-1950*. Akçağ Yayınları.
- Ertuğrul, İ. F. (2020). *Vahdet-i vücûd ve İbnü'l-Arabî* (M. Kara, Yay. haz.). Dergâh Yayınları.
- Fromm, E. (2019). *Sahip olmak ya da olmak* (A. Arıtan, Çev.). Say Yayınları.
- Gözel, Ö. (2020). *Ne- varlık ve hiçlik trans-ontolojik bir düşünüm*. Ketebe Yayınları.
- Güler, Z. (2014). Şeyh Galip divanında Anka-Simurg sembolü. *International Journal of Language Academy*, 2(1), 63-72.
- Günay, Ü. (2000). *Din sosyolojisi*. İnsan Yayınları.
- Güzel, A. (Yılı Belirtilmemiş). *Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı*. Akçağ Yayınları.
- Hökekleli, H. (2008). *Ölüm, ölüm ötesi psikolojisi ve din*. Dem Yayınları.
- <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sozer-ahmet-necdet>, (Erişim Tarihi: 27.03.2022.)
- Kaplan, M. (2016). Yahya Kemal'in şiirlerinde iç sıkıntısı ve sonsuzluk duygusu. *Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar 2* içinde (ss. 245-257). Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2017). Yunus Emre ve nebatlar. *Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar 1* içinde (ss. 122-134). Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2017). Yunus Emre'ye göre zaman-hayat ve varoluşun mânası. *Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar 1* içinde (ss. 157-171). Dergâh Yayınları.
- Koç, T. (2021). *Ölümsüzlük düşüncesi*. İz Yayıncılık.
- Köprülü, M. F. (2003). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Akçağ Yayınları.
- Levinas, E. (2021). *Ölüm ve zaman* (N. Başer, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Ökten, K. H. (2004). Heidegger'in varlık ve zaman'daki ölüm çözümlemesi. *Cogito*, 40, 122-155.
- Pala, İ. (2005). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Kapı Yayınları.
- Pazarlı, O. (1982). *Din psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Sartre, J. P. (2022). *Varlık ve hiçlik fenomenolojik ontoloji denemesi* (T. Ilgaz, G. Çankaya Eksen, Çev.). İthaki Yayınları.
- (Sözer), Ahmet Necdet (1988). *Bir can yongasıdır aşk toplu şiirler 1948-1998*. İnsancıl Yayınları.
- (Sözer), Ahmet Necdet (2003). *Bir bölüm Ankâ*. Gerçek Sanat Yayınları.
- (Sözer), Ahmet Necdet (2004). *İnce divan toplu şiirler*. Adam Yayınları.
- Tarhan, N. (1950). *Şiirimizde ölüm konusu*. *Varlık*, 354, 7-8.
- Tural, S. (2003). *Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde din duygusu (1923-1970)*. Kitabevi.
- Yılmaz, E. (2020). *Varlık ve zaman'ı anlamak*. Küre Yayınları.